

LENKA ŠOŁĆIC (LENKA SCHOLZE)

Uniwersita Konstanz

Rěčespyt-slawistika

Werby pohiba w hornjoserbšćinje přirunajo z rušćinu

1. Zawod

Werby pohiba su skupina werbow w słowjanskich rěčach, kotrež zwuraznjeja — kaž pomjenowanje wupraja — pohib. Ale nic wšitke werby z woznamom pohiba słušeja do tuteje wosebiteje skupiny, na př. nic ruske *двигаться, скакать, путешествовать* a mnohe druge, ale jenož wobmjezowana skupina werbow, kotraž je njeproduktiwna a so přez morfologisku a semantisku wosebitosć wot zbytnych werbow wotmjezuje. Wosebitosć wobsteji w tym, zo wustupuja werby w porikach, t.r. jedyn woznam pohiba zwuraznja so z dwěmaj werbomaj, a wobej werbaj stejitej w imperfektiwnym aspekće (ipf.). Tute porikojte werby pohiba ze swojimi wosebitosćemi eksistuja hač do džensnišeho we wuchodosłowjanskich a zapadosłowjanskich rěčach. W južnosłowjanskich rěčach mamy poriki jenož hišće w słowjenšćinje a někotre tež w molisanskej słowjanšćinje¹. W bolharšćinje, makedonšćinje a serbochorwatšćinje su so poriki jako tajke rozpušćili a jednotliwe werby eksistuja jako samostatne leksemy, kotrež so w deiktice rozeznawaja abo so jenož hišće jako zdónki w prefigowanych werbach jewja².

Najwobšěrnišo su werby pohiba přeslědžene a wopisane w rušćinje. Tu mamy sčěhowace poriki: *бежать — бегать, везти — возить, вести — водить, гнать*

¹ Molisanska słowjanšćina rěči so w južnej Italskej w regionje Molise a to jenož w třoch wjeskach: Acquaviva Collecroce (Kruč), Montemitro (Mundimitar) a San Felice (Filič), wjace k tomu hlej Breu (1993, 1998a, 2008).

² Hlej na př. w bolharšćinje *ходя, уда,нося, летя* abo prefigowane formy *отида, превеза* (přir. Първанов 2010: 399–451).

— *гонять, гнаться* — *гоняться, ехать* — *ездить, идти* — *ходить, лезть* — *лазить, лететь* — *летать, нести* — *носить, нестись* — *носиться, плыть* — *плавать, ползти* — *ползать, тащить* — *таскать*, а snano tež *катить* — *катать*³. Wěšte poriki werbow pohiba tworja tak mjenowane žro kategorije a su najstabilniše. Su to tajke, kotrež su najfrekwentniše a so najhušćišo wužiwa a so z tym jako porikojte werby pohiba wobchowaja, kaž *бежать* — *бегать, ехать* — *ездить, идти* — *ходить, лететь* — *летать, нести* — *носить*, mjeztym zo so druge poriki rozpušća do jednotliwych werbow z rozdžělnymi woznamami abo so jedna forma werba cyle zhubi, kaž na př. pola *плыть* — *плавать*, za kotrež eksistuje w zapadosłowjanskich rěčach husto jenož jedyn werb⁴.

Werby pohiba w hornjoserbšćinje su scěhowace (Faške 1981: 104): *бѣžeć* — *бѣhać, wjezć* — *wozyć, wjesć* — *wodzić, hnać/čěrić* — *honić, hnać/čěrić* — *hanjeć, jěć* — *jězdzić, hić* — *chodzić, lězć* — *lazyć, lećeć* — *lětać, njesć* — *nosyć, čahnyć* — *čahać*. Ruskemu *плыть* — *плавать* wotpowěduje jednotliwy werb *pluwać*, kotrež so wjace k wosebitej skupinje porikojtych werbow njeliči. Stare warianty kaž *плѣć* — *плѣwać* (Bláha 2008: 54) abo *плуныć/ плуć* — *pluwać* (hlej słowniki Jakubaš 1954, Kral 1927) so džensa wjace njewužiwa.

Prěni werb porika mjenuje so determinowany (det.) a druhi njedeterminowany (njedet.)⁵. Semantiski rozdžěl mjez werbomaj leži w t.mj. „werbalnym charakterje” (Isačenko 1995: 419): *идти* woznamjenja pohib do jednoho směra, *ходить* njewobsahuje semantiku wěštego směra a móže wšo nimo eksPLICITNEJE unidirekcionalnosće woznamjenjeć⁶.

2. Wužiwanje a funkcije werbow pohiba

2.1. Werby pohiba w rušćinje

2.1.1. Algoritmus

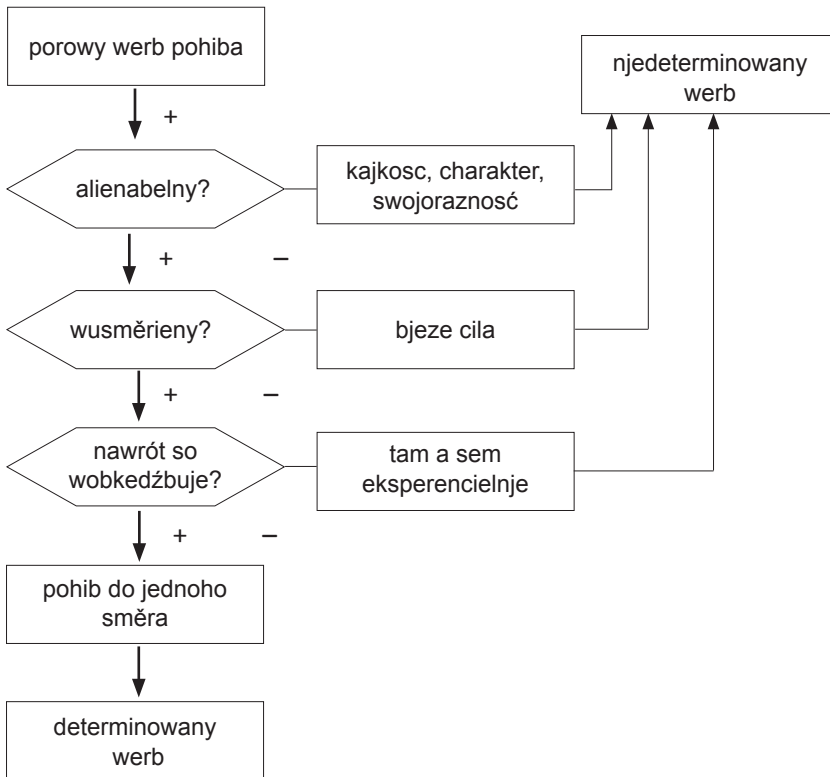
Rozdželenje funkcijow a wužiwanje jednotliweju člonow werbalneho porika w rušćinje je w scěhowacym algoritmusu zjimane:

³ Ličba porikow w rušćinje w gramatikach wariěruje a nic přeco akceptuja so wšitke poriki jenak, ale widzi so pola někotrych hižo semantiski rozdžěl mjez dwěmaj werbomaj.

⁴ W dalšich słowjanskich rěčach su poriki na př. č. *jít* — *chodit, nést* — *nosit, letět* — *létat*, p. *iść* — *chodzić, nieść* — *nosić, lecieć* — *latać*, slv. *iti* — *hoditi, nesti* — *nositi, leteti* — *letati* a dalše.

⁵ W jednotliwych słowjanskich rěčach namakaja so tež swójske pomjenowanja, kaž na př. w pólsćinje *jednokierunkowy/ukierunkowany* — *niejednokierunkowy/nieukierunkowany*, w rušćinje *определённый глагол движения* — *неопределённый глагол движения*.

⁶ Werb *идти* resp. pozdžišo tež *hić* wužiwa so w dalšich wuprajenjach powšitkownje jako zastupjer determinowanych werbow, *ходить* resp. *chodzić* jako zastupjer njedeterminowanych.

Algoritmus 1: Werby pohiba w ruščinje

K prawemu wužiwanju werba přińdžemy přez wotprašowanje wšelakich woznamow, započínajo z prašenjom, hač jedna so docyła wo verb pohiba, kotryž wustupuje w poriku. Jeli haj (+), potom je přichodne prašenje, hač jedna so wo alienabelny pohib, t.r. pohib, kotryž njeje na referenta wjazany. Jeli ně (–), potom je pohib kajkosć abo typiska swojoraznosć referenta (na př. zo *ptački lětaja*, *ryby pluwaja*...), kotraž zwuraznja so w ruščinje z njedeterminowanym werbom. Hdyž je pohib alienabelny, je potom wusměrjeny? Jeli nic, jedna so wo njewusměrjeny pohib bjeze cila resp. do wjacorych směrow, a z tym bjez wobmjezowanja. W ruščinje wužiwa so w tutym padže njedeterminowany verb. Při wusměrjenym pohibje a wobkedźbowanju nawróta, móže to pohib tam a sem być abo eksperencielnje zwuraznjene jednanje — t.r. dže wo čiste zwuraznjenje fakta jednanja bjez toho zo so na jeho wosebitosće wobtěha abo cyłkownosće referuje —, a steji njedeterminowany verb. Jeli so nawrót njewobkedźbuje, potom jedna so logisce wo pohib do jednoho směra, kotryž so w ruščinje z determinowanym werbom wopisuje.

Na zakładže konkretnych přikładow k jednotliwym funkcijam ma so rozdělenje werbow pohiba w ruščinje znazornić.

2.1.2. Příklady k wužiwanju werbow pohiba w rušćinje

Jednosměrny pohib (однонаправленное движение) móže być jónkrótny abo iteratiwny. We woběmaj padomaj je rozsudny kriterij wusměrjenosć pohiba a wuzběhnjenje jeho wusměrjenosće do jednoho směra a wužiwa so determinowany werb, hlej příklad (1a) a (1b) za jónkrótnosć a (1c) a (1d) za iteratiwnosć:

- (1) a. Я **иду** в университет.
 b. Когда я **шёл** на работу, я купил газету.
 c. До метро я всегда **иду** пешком.
 d. Когда я **шёл** на работу, я покупал газету.

Wusměrjeny pohib tam a sem (двунаправленное движение, round trip), jónkrótny a iteratiwny, zwuraznja so z njedeterminowanym werbom a je w rušćinje gramatikalizowany, hlej (2):

- (2) a. Вчера я **ходил** в театр.
 b. Я каждый день **хожу** в университет.

Tež t.mj. eksperiencielný woznam, w kotrymž zwuraznja so jenož nazhonjenje subjekta, fakt pohiba, a wotběh a charakter pohiba etc. stupja do pozadka, steji w rušćinje njedeterminowany člon⁷:

- (3) Ты уже **ездил** в Россию?

Pohiby, kotrež su bjeze směra, do wjacorych směrow (4a, b) abo kotrež wopisuja kajkosć (4c, e) abo kamnosć (4d) subjekta zwuraznjeja so přeco z njedeterminowanym werbom:

- (4) a. Мы весь день **ходили** по городу и искали его.
 b. Мы каждый день **ходили** по городу и искали его.
 c. Птицы **летают** и рыбы **плавают**.
 d. Ребенок скоро будет **ходить**.
 e. Экскурсовод **водит** туристов по городу.

Konkurenca mjez det. a njedet. werbom wobsteji w padže so wospjetowaceho wusměrjeneho pohiba, kaž na př. w padže (1c). Fokus móže so wot řečnika na puć tam, potajkim do jednoho směra (k cilej) sadzić (tež hdyž logisce w realiće tohorunja puć wróćo eksistuje) a přez det. werb zwuraznić. Abo pohib wobhladuje so jako cyłk tam a sem-puća a wužiwa so njedet. werb. W realiće wobsteji potajkim pohib přeco z tam a sem-puća, ale přez rozdźelne wužiwanje werba móže so wěsty dźěl puća fokusěrować. Wužiwanje det. werba pak je w rušćinje w takich padach wobmjezowane a podleži wěstym kriterijam, kotrež wobjednawa na př. Eckert (1990). Det. werb wustupuje w sadach, hdžež so fokus přez podaće wobstejnosćow, konkretneho podaća puća pohiba abo tež konkretneho podaća časa pohiba sadži, přir. příklady z Eckert (1990: 104–105):

⁷ Funkciju eksperiencielného woznama mamy tež pola aspektualneje opozicije, hdžež steji w tym padže ipf. aspekt, tež hdyž je so jednanje cyłkownje přewjedło, na př. w Я уже **читал** книгу «Анна Каренина».

- (5) a. *Мы всегда шли в церковь лесом.*
 b. *Я всегда иду домой в восемь часов.*
 c. *Утром студенты идут в институт.*
 d. *Мы всегда возвращались домой усталыми и шли медленно и с трудом.*

Tohorunja wužiwa so det. werb pola so wospjetowaceho pohiba tam a sem, hdyž služi jedyn cyłk pohiba jako příklad za so přeco zaso samsny wospjetowacy pohib. To mjenuje Eckert (1990: 109) „singularization”⁸:

- (5) e. *В субботу он просыпался и сразу вспоминал, что сегодня суббота... Он даже не умывался, а шел сразу во двор колоть дрова.*

Zo jedna so wo iteratiwne jednanje a z tym tež iteratiwny pohib, spóznamy na druhich werbach w sadže, kotrež su wšitke ipf.

Zjimajo hodži so za ruščinu rjec, zo kriterij jónkrótnosće — wjacekrótnosće žanu rólu při wuběrku werba njehraje resp. do pozadka stupi. Wažny je kriterij wusměrjenosće pohiba, wosebje hač jedna so wo jedyn směr abo dwusměrny (tam a sem) pohib.

2.1.3. Prefigowane werby pohiba — aspektualne partnery.

Wot determinowanych werbow pohiba hodža so werby z prefiksom *no-* wotwodžeć: *идти* → *пойти*, *лететь* → *полететь*, *нести* → *понести*. Prefigowane formy su perfektivne (pf.). W ruskej linguistice wobhladaja so zwjetša jako werby z woznamom ingresiwnosće, potajkim započatka pohiba (Isačenko 1995: 390). Tutón woznam maja w příkladomaj (6a, b):

- (6) a. *Эх! — Ёжик взял платочек и пошёл в пляс.*
 b. *Решив, что мать уснула, я пошёл домой.*

Prefigowane formy móža pak tež jako aspektualny partner k ipf. determinowanym werbam wustupować. Runje w tajkich příkladach kaž (6a, b) wustupuje *пойти* w za pf. werby typiskej funkciji slěda jednanjow (последовательная смена действий) a wuwola začišće ingresiwnosće. *Пойти* móže pak tež cyłkownosć pohiba, t.r. docpěće cila pohiba zwuraznjeć, kaž w scěhowacymaj příkladomaj, a porik *идти* — *пойти* móže so w tutym padže jako aspektualny porik wobhladować:

- (7) a. *Зачем же ты пошёл на физфак? — Как-то так получилось...*
 b. *Тут я увидел через стекло моего брата. Пошёл к нему. Боря явно изменился.*

Z pomocu proby Maslova z historiskim prezansom, při kotrejž naruna so pf. preteritum w historiskim prezensu z ipf. werbom, móže so aspektualna porowosć wot *идти* — *пойти* dopokazać⁹:

⁸ „[...] singularized action is expressed through a perfective verb representing one single event, typical of the series” (Eckert 1990: 110).

⁹ Tež po wosebitej teoriji ILA Waltera Breua (hlej na př. Breu 1996, 1998b) njerozeznavaja so aspektowe poriki werbow pohiba kaž *идти* — *пойти* wot aspektowych porikow kaž *видеть*

(8) *Вчера я пошел в кино и встретил там интересную женщину.*

~ *Вчера иду я в кино и встречаю там интересную женщину.*

Tež njedeterminowane werby tworja aspektualne poriki, na přikład z pomocu prefiksa *c-* we woznamje jónkrótneho pohiba tam a sem: *ходить* → *сходить*. Prefigowane werby typu *сходить* wuzběhnu jónkrótnosć pohiba tam a sem (9), mjeztym zo je njeprefigowany werb *ходить* polysemny, nastupajo jónkrótnosć a iteratiwnosć pohiba tam a sem:

(9) *Я сегодня сходил в город и принёс газету.*

Wuzběhnyć ma so, zo je *ходить* — *сходить* woprawdže jenož we woznamje pohiba tam a sem aspektowy porik. Za druhe woznamy, kotrež zwuraznja ipf. werb *ходить*, eksistuja druhe pf. partnery, na př. *походить* za woznam ‘wokołoběhać’, potajkim pohib bjeze směra¹⁰. To rěka, wšelake zakładne woznamy werba *ходить* wjedu k wšelakim partnerstwam a dla samsneho ipf. werba wuda so homonymija, kotraž je gramatisce wobkrućena.

2.2. Werby pohiba w hornjoserbšćinje

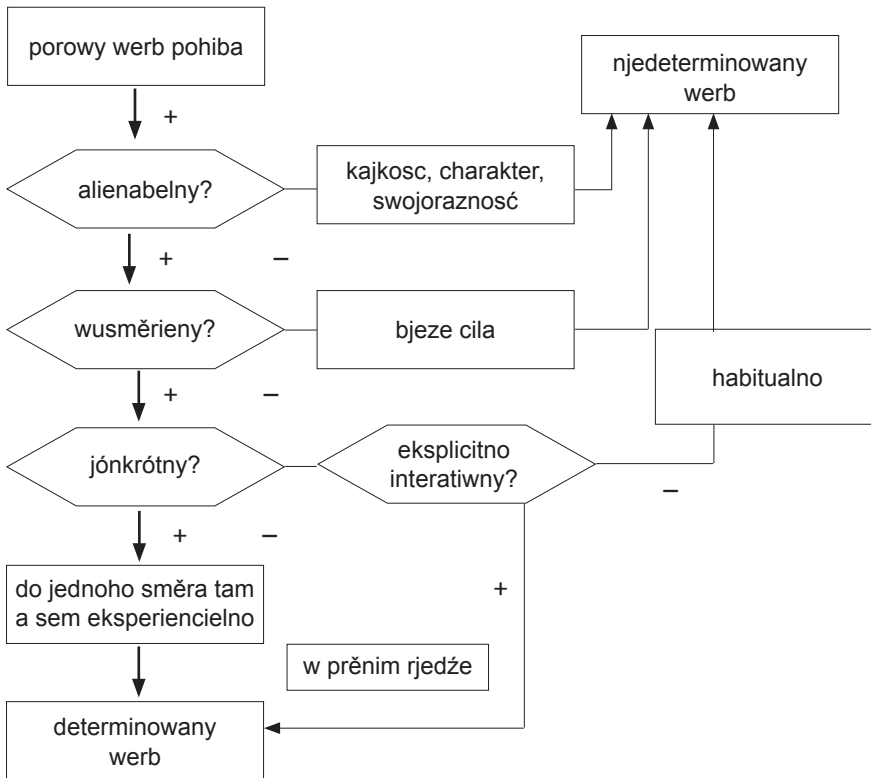
2.2.1. Algoritmus

Přeńdžemy nětko k hornjoserbšćinje. Tež tu mamy poriki werbow pohiba a wobej werbaj wobhladujetej so po zwučenym wašnju jako imperfektiwnej. Wužiwanje werbow a jich funkcije pak so w někotrych dypkach wot rušćiny rozeznawaja. W algoritmusu je rozdźelenje funkcijow na dwaj werbaj w hornjoserbšćinje předstajene:

Wotprašowanje je samsne kaž w rušćinje, jenož zo wuda so we wěstych padach wužiwanje druheho werba. Rozdźěle k ruskemu algoritmusu pokazuja so po wotrězku „wusměrjeny?“, hdžež rozeznawa so jako přichodny krok mjez jónkrótnosću a iteratiwnosću pohiba. Za to pak so w hornjoserbskim algoritmusu njedźěli mjez jónkrótnym pohibom do jednoho směra a jónkrótnym pohibom tam a sem, wobej stejitej hromadže w jednym kašćiku. W hornjoserbskim algoritmusu mamy potajkim přidatny kriterij jónkrótnosće — iteratiwnosće.

— *увидеть* abo *понять* — *понимать*. Tute poriki tworja skupinu inceptiwno-statiskich werbow (ISTA), pola kotrychž fokusěruje pf. werb spočatk statiskeho stawa, zwuraznjeneho z ipf. werbom.

¹⁰ Tutón aspektowy porik by po teoriji ILA do skupiny werbow ACTI (aktiwita) slušał. Druzy, kotřiž njeakceptuja aspektualnu porowosć *ходить* — *походить* widža w pf. werbje delimitatiwne wašnje čina (Aktionsart), kotrež je tohorunja jenož při woznamje ‘wokołoběhać’ (= bjeze směra) móžne (Isačenko 1995: 391).

Algoritmus 2: Werby pohiba w hornjoserbšćinje

2.2.2. Příklad k wužiwanju werbow pohiba w hornjoserbšćinje

Při wopisowanju pohiba jako typisku kajkosć abo kmanosć referenta njerozeznawa so hornjoserbšćina wot rušćiny a wužiwa tu njedeterminowany werb, hlej (10a). Tohorunja při pohibje bježe směra runa so hornjoserbšćina rušćinje, hlej (10b):

(10) a. *Ptački **lětaja**, džěčo hižo **běha**, Jan **chodźi** do šule.*

‘Птицы летают, ребенок уже ходит («бегает»), Иван ходит в школу’

b. *Wčera **běhachu** džěći cyle popoldnjo po dworje.*

‘Вчера после обеда дети бегали по двору’

Rozdžěle k rušćinje wobsteja na př. při wustupowanju werbow pola so wospjetowaceho pohiba tam a sem abo do jednoho směra¹¹. Tu móžetaj so w hornjo-

¹¹ Logisce jedna so při tajkich wospjetowacych so pohibach přeco wo pohib tam a sem, potajkim tež wróćopuć. Hač pak so tutón rěčnj tež wobkedžbuje a wuzběhuje je druhe prašenje. Tohodla rozeznawa so tu mjez wjacekrótnym pohibom tam a sem a wjacekrótnym pohibom do jednoho směra.

serbšćinje (wariatiwnje) determinowany (11a–d) a njedeterminowany verb (11e–h) wužiwać, př.¹²:

(11) a. *Druhdy du ze sotru na reje.*

‘Иногда хожу с сестрой на танцы’

b. *Wšednje džěše wón po wsy wot swojeho domčka horje na kublo, a...*

‘Ежедневно он ходил через деревню от своего дома вверх к имению, и...’

c. *A w léću wjedžeše kóždy wječor swojeho Jonasa [...] k hrjebi.*

‘И летом он водил каждый вечер своего Ионаса к реке’

d. *Sabina džěše po šćežeze drjewarjow, po kotrež by kóždy króć šla.*

‘Забина шла по тропе лесорубов, по которой она ходила каждый раз’

e. *Na reje chodži Hanža, z tym čěmny hólcom, kotryž bě podobny na Italčana.*

‘На танцы Ханьжа ходит с этим темным парнем, который похож на итальянца’

f. ... *zo staj tam hdys a hdys saznik abo pólcaj do wsy chodžiloj.*

‘... что туда время от времени в деревню ходили трубочист или полицейский’

g. ... *hdyž do rejwanskich hodžin chodžachmy.*

‘... когда мы ходили на уроки танцев’

h. ... *kak sym rady po jušku chodžil.*

‘... как я любил ходить за бульоном’

Zo jedna so wo wospjetowacy pohib wujasnja so z pomocu adverbow kaž *druhdy*, *hdys a hdys* atd. abo z konteksta. Hdyž je usualnosť přez leksikaliske srědky abo kontekst jasna, njetrjeba so tež hišće obligatorisce přez verb (njedeterminowany) zwuraznić¹³. Kriterij, hač wobhladuje so jenož jedyn směr pohiba abo hač zapřimnje so do wuprajenja tež wróćopuć njeje w hornjoserbšćinje wažny a rěčnje rozsudny, dokelž njeje pohib tam a sem powšitkownje gramatikalizowany kaž w rušćinje (hlej přikład 2). Puć wróćo je logisce implicěrowany. Wažne je jenož, zo je to docyła wusměrjeny pohib a so wospjetowacy.

Pola jónkrótneho pohiba tam a sem, hdžež wužiwa so w rušćinje njedeterminowany verb (hlej 2a), steji w hornjoserbšćinje kaž w druhich zapadosłowjanskich rěčach, determinowany verb:

(12) *Wčera smy w Drježdžanach do dźiwadla šli.*

‘Вчера мы в Дрездене ходили в театр’

Tu njemóže so njedeterminowany verb zasadzić. Přirunamy to z druhimi zapadosłowjanskimi rěčemi, pokaza so, zo zabjerje pólsčina wěstu mjezypoziciju mjez rušćinu a zbytnymi zapadosłowjanskimi rěčemi. Piñón (1997: 470) praji,

¹² W ruskich přeložkach wužiwa so přeco indet. verb kaž je to za rušćinu normalne. Móže pak so tež det. verb zasadzić, ale nic wólnje a wariatiwnje kaž w hornjoserbšćinje, ale jenož pod wěstymi wuměnjemi, kaž je so to horjeka wopisało, hlej přikłady w (5).

¹³ Ke konkurency mjez determinowanym a njedeterminowanym werbom w tutym padže praji Faßke (1981: 106–107) scěhowace: „Determinierte und indeterminierte Verben konkurrieren miteinander, wenn usuelle, in einer Richtung verlaufende Handlungen ausgedrückt werden und die Usualität durch lexikalische Mittel hinreichend bezeichnet ist oder aus dem weiteren Kontext hervorgeht. Es können beide Verben gebraucht werden, doch wird das indeterminierte Verb bevorzugt...”.

zo móže so za jónkrótny pohib tam a sem w pólsčinje njedeterminowany werb wužiwać (hlej 13a), kaž w ruščinje. Bjez jasneho *raz* w sadže (13a) móže wona woznamjenjeć, zo je *Irenka* jónu abo wjacekróć w bibliotece była, ale so přeco zaso wróćiła. Normalnje pak so drje při jónkrótnym pohibje tam a sem w pólsčinje wužiwa determinowany werb (nimo werba *być*), hlej (13b), kaž w hornjoserbščinje abo tež čěščinje. Wón pak wupraji po měnjenju Piñón, zo je *Irenka* do biblioteki šla, ale hač je so tež wróćiła, njeje jasne. Informanća akceptuja w pólsčinje pola jónkrótného pohiba tam a sem jenož *poszła* abo *była*, njehladajo na to, hač je so *Irenka* wróćiła abo nic.

- (13) a. *?Irenka wczoraj (raz) **chodźila** do biblioteki.* (Piñón 1997: 470)
 b. *Irenka wczoraj **poszła** do biblioteki. ~ Irenka **była** w bibliotece wczoraj.*

Při jónkrótnym wusměrjenym pohibje do jednoho směra steji kaž w ruščinje tež w serbsčinje determinowany werb:

- (14) a. *Wón bě rano, z korčmy so wróćiwiši, hnydom do hródže do džěla **šoł**.*
 ‘Утром он пошел сразу в хлев на работу, возвратившись из пивной’
 b. *Wón **jědžeše** domoj, mučny, zdrěny, hněwny.*
 ‘Он поехал домой, усталым, утомленным, сердитым...’

2.2.3. Aspekt werbow pohiba a prefigowane formy w hornjoserbščinje

Determinowany člon opozicije werbow pohiba pokazuje wosebitosć přirunajo z ruščinu, štož nastupa jeho aspekt. Wyše je so prajiło, zo stej wobej werbaj — determinowany a njedeterminowany — imperfektiwnej; tež w serbskich gramatikach so tak pisa. To rěka, zo wužiwatej so na přikład k zwuraznjenju procesa, kaž w přikładach (15) determinowany werb:

- (15) a. *Borbas widžeše wulku mróčel, kiž **jědžeše** cyle pomalku.*
 ‘Борбас видел большую тучель, которая плыла («ехала») очень медленно’
 b. *Po puću **jědžeše** Henselka ze swojim wozyčkom.*
 На пути ехала Гензелка со своей тележкой’
 c. *Hdyž Feliks k durjam **džěše**, wón doda: [...]*
 ‘В то время как Феликс шел к двери, он добавил: [...]’

Dalše přikłady z determinowanym werbom su scěhowace:

- (16) a. *Wón chwatanje wobjed zešlapa a z kolesom domoj **jědžeše**.*
 ‘Он жадно съел обед и поехал на велосипеде домой’
 b. *Feliks zaplaći a **džěše**.*
 ‘Феликс заплатил и пошел’
 c. *... **hdžež** so Feliks sobotu popoldnju w pječich běły šaket wobleče a so jón wusleče, hdyž bě posledni hósć **šoł**.*
 ‘... где Феликс в субботу в пять часов одел белый пиджак и снял его, когда ушел последний гость’

W přikładach (16) wustupuja w sadach wjacore jednanja, kotrež so mjezsobu wotměnjuja, tak mjenowane rjady jednanjow (последовательная смена движений) kaž wone w ruskich přikładach (6) předleža. W tutej funkciji — změna jednanjow, t.r. kóžde jednanje so zakonči, prjedy hač so druhe započina — wužiwa

so po aspektualnej teoriji prečo pf. verb. Tajki tež w ruskich příkládach (6) stejí, mjenujcy prefigowana forma z *no-*. W hornjoserbšćinje wužiwa pak so w tutej (perfektiwnej) funkciji njeprefigowany determinowany verb pohiba. To rěka, mjeztym zo so w rušćinje rozeznawa mjez ipf. werbom *uđmu* a pf. werbom *noŭmu*, mamy w hornjoserbšćinje jenož formu *hić*, tež w „perfektiwnej” funkciji. Je determinowany verb w hornjoserbšćinje woprawdže imperfektiwny? Kaž příklady pokazuja, dyrbi so tu skerje wo dwu- abo biaspektualnosći determinowaneho werba rěčeć. W příkládach (15) wužiwa so w imperfektiwnej funkciji, w příkládach (16) w perfektiwnej. Nimo toho wobsedža determinowane werby tež morfologisku wosebitosć. W preteritumje wustupuja mjenujcy — kaž je widžeć w (15) a (16) — w formje imperfekta, kotraž je hewak jenož pola imperfektiwnych werbow móžna, nic pak — hačrunjež su tež pf. — w formje aorista, hlej tabulka (1), w kotrejž so k přirunanju aspektualny porik *pisać* — *napisać* předstaja. Nje-determinowany verb je jenož ipf. a zadžerži so nastupajo preterituma normalnje.

Tabulka 1

	hs. preteritum (3.wos.sg.) ¹⁴	
	Aorist	Imperfekt
<i>pisać</i> (ipf.)	–	<i>pisaše</i>
<i>napisać</i> (pf.)	<i>napisa</i>	–
<i>hić</i> (det., ipf./pf.)	–	<i>džěše</i>
<i>chodźić</i> (indet., ipf.)	–	<i>chodžeše</i>

Tež hornjoserbšćina wobsedži prefigowanu formu z *po-* pola determinowanych werbow: *hić* — *pónđu*, *pónđžeš*, *pónđže* etc. Tu pak so njejedna wo aspektualny partner determinowaneho werba kaž w rušćinje, ale wo temporalnu formu, dokładnje wo futur determinowaneho werba. Njeeksistuja žane preteritalne formy a žadyn infinitiw, ale jenož indikatiw prezens, kotryž ma woznam futura:

- (17) a. *Tak pónđžeš potajkim jutře do Wuzdžic...*

‘Так, значит, пойдешь завтра до В...’

- b. [...] *myslo na to, zo pónđžetej bórže z domu.*

‘[...] думая о том, что они скоро уйдут из дома’

- c. *Jutře rano pónđu po swoje papjery a pojědu domoj.*

‘Завтра утром я пойду за своими документами и поеду домой’

- d. [...] *a zwjeselu so wosebje, hdyž pónđže wjele ministrantow ze swěčku w ruce sobu w procesionje.*

‘[...] и особенно я буду радоваться, когда много причетников будет идти в процессии со свечой в руке’

Wobhladujemy potajkim determinowany verb w hornjoserbšćinje jako dwu-aspektowy ipf. A pf. verb. Podobne rozrisanje móhło so tež za čěšćinu přiwzać,

¹⁴ Formalnje rozeznawatej so aorist a imperfekt jenož w 2. a 3. wos. sg. přez kóncowku *-še* w imperfekće.

hdžež wustupuje determinowany werb kaž w hornjoserbšćinje tohorunja w perfektiwnych funkcijach, hlej¹⁵:

(18) *Šel jsem včera do kina* (= ‘byl jsem včera v kině’)

Jenož morfologiski „problem” z imperfektom nimamy w čěšćinje, dokelž njeksistuje tu wjace jednory preteritum, ale jenož hišće perfekt.

3. Zjeće

Zjimajo hodži so za hornjoserbšćinu w přirunanju z rušćinu rjec, zo rozeznawa tež wona mjez determinowanymi a njedeterminowanymi werbami pohiba, zo pak su rozsudne kriterije wužiwanja toho abo tamneho werba hinaše hač w rušćinje: z pomocu werba explicitnje zwuraznić, zo wotběži pohib do jednoho abo do dweju (tam a sem) směrow njeje w hornjoserbšćinje wažne, ale zo je pohib docyła wusměrjeny a nic bjeze směra. W rušćinje pak je pohib tam a sem přez njedeterminowany werb gramatikalizowany a dyrbi so rozeznawać mjez fokusom na jedyn směr abo na wobej směraj. Tež při so wospjetowacym wusměrjenym pohibje wustupuje w hornjoserbšćinje det. werb hižo husćišo a njewobmjezowanišo hač w rušćinje. Wuwić by móhlo w přichodže nastupajo tute werby potajkim k slědowacemu rozdželenju funkcijow wjesć: det. = (kóždyžkuli) wusměrjeny pohib vs. njedet. = njewusměrjeny pohib. To dopomina jara na rozdželenje aspektowych gramemow po kriteriju (a) terminatiwnosći (znajmjeńša w hornjoserbskej wobchadneje řeči¹⁶), w tym zo woznamjenja perfektiwny werb terminatiwny čin (potajkim tež w přitomnosći, t.r. pf. prezens) a imperfektiwny werb aterminatiwny čin. Zwiski mjez kategoriju determinatiwnosće a kategoriju perfektiwnosće su so hižo wot druhich awtorow naspomnili¹⁷.

Literatura

- BLÁHA O., 2008, *Vyjádřování budoucnosti v současné češtině (se zřetelem k ostatním slovanským jazykům)*, Olomouc.
- BREU W., 1993, *Verben der Fortbewegung im Italokroatischen in vergleichender Sicht (Morphologie, Funktionen, Entlehnungen, Rektion)*, [In:] *Slavistische Linguistik 1992*, Hrsg. S. Kempgen, München.

¹⁵ Štož nastupa aspekt det. werba w čěšćinje njeknježi w wědomostnej literaturje přezjednosć. W čěskim řečespyće wobhladuje so det. werb zwjetša jako ipf. werb. Tak wuzběhuja na př. Kopečný (1962), Machek (1962), Bláha (2008), abo tež Бондарко (1961), zo wostanje prefixowana forma z *po-* kaž *ponesu* etc. njedžiwajcy prefixa ipf. Dickey (2000) wopisuje tohorunja wosebitosć wužiwanja ipf. preterituma kaž *šel* w rjedže jednanjow w zapadosłowjanskich řečach. Jako dwuaspektowy werb wobhladuje det. werb w čěšćinje Shull (2003: 10).

¹⁶ K definiciji hornjoserbskeje wobchadneje řeče a jeje wosebitosćam (hlej Scholze 2008).

¹⁷ Hlej na př. Toops (1992: 11).

- BREU W., 1996, *Komponentenmodell der Interaktion von Lexik und Aspekt*, [In:] *Slavistische Linguistik 1995*, Hrsg. W. Girke, München.
- BREU W., 1998a, *Das Moliseslawische*, [In:] *Einführung in die slavischen Sprachen*, Hrsg. P. Rehder, Darmstadt.
- BREU W., 1998b, *Komplexe aktionale Verbklassen, insbesondere Inchoativa*, [In:] *Slavistische Linguistik 1997*, Hrsg. T. Berger, J. Raecke, München.
- BREU W., 2008, *Moliseslawisch (Slawisch in Südtalien)*, [In:] *Wieser Enzyklopädie. Sprachen des europäischen Westens. Zweiter Band*, Hrsg. U. Ammon, H. Haarmann, Klagenfurt.
- DICKEY S.M., 2000, *Parameters of Slavic Aspect. A Cognitive Approach*, Stanford.
- ECKERT E., 1990, *Expressing Motion in Russian and Czech*, [In:] *Topics in Colloquial Russian*, ed. M.H. Mills, New York.
- FASSKE H., 1981, *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart*, Bautzen.
- ISAČENKO A.V., 1995, *Die russische Sprache der Gegenwart. Formenlehre*, München.
- JAKUBAŠ F., 1954, *Hornjoserbsko-němski słownik*, Budyšin.
- KOPEČNÝ F., 1962, *Ke vzniku futurálního významu dokonavého přezentu*, „Slavica Pragensia”, Vol. 4.
- KRAL J., 1927, *Serbsko-němski słownik hornjolužiskeje řeče*, Budyšin. [Neudruck von 1986].
- MACHEK V., 1962, *K otázce tzv. prázdných předpon: imperativy a futura s po- u Slovanů*, „Slavica Pragensia”, Vol. 4.
- PIÑÓN Ch., 1997, *Verbs of Motion in Polish, I: parts and processes*, [In:] *Formale Slavistik*, Hrsg. U. Junghanns, G. Zybatow, Frankfurt am Main.
- SCHOLZE L., 2008, *Das grammatische System der obersorbischen Umgangssprache im Sprachkontakt*, Bautzen.
- SHULL S., 2003, *The Experience of Space. The Privileged Role of Spatial Prefixation in Czech and Russian*, München.
- TOOPS G.H., 1992, *Lexicalization of Upper Sorbian Preverbs: Temporal-Aspectual Ramifications and the Delimitation of German Influence*, „Germano-Slavica”, Vol. 7/2.
- БОНДАРКО А.В., 1961, *К вопросу о глаголах движения в чешском языке*, „Slavia. Časopis pro slovanskou filologii”, Vol. 30.
- ПЪРВАНОВ К., 2010, *Префиксната перфективация в историята на българския език*, София.

Verbs of motion in Upper Sorbian compared with Russian

Summary

The existence of pairs of verbs of motion constitutes a morphological and semantic peculiarity of the Slavic languages. The verbs in such pairs, for example *idti* — *pojti* ‘to go’, are both imperfective, but differ in the feature [±unidirectional]. In the present paper we analyse in greater detail the systematic differences between unidirectional and non-unidirectional verbs in the language systems of Russian and Upper Sorbian with a strong emphasis on their usage. Apart from the semantic characteristics of these two verb classes, it is also worth mentioning that there are considerable morphological differences with respect to the unidirectional verb in the given languages. While in the Russian past tense there is an opposition between the perfective form *pošel* and the imperfective form *šel*, the unidirectional verbs of motion, in this case *hič* ‘go’ are biaspectual in Upper Sorbian. On the other hand, the Russian aspectual pair *idti* / *pojti*, with the imperfective present *idu* ‘(I) go’ and the perfective *pojdu*, formally corresponds to the opposition of *du* ‘I go’ and *póndu* ‘I will go’ of *hič* in Upper Sorbian, restricted, however, to a purely temporal difference between the present and the future, without any difference in aspect.